

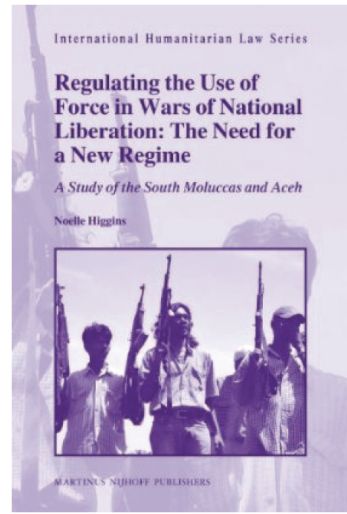
ПРИКАЗ КЊИГЕ НОЕЛ ХИГИНС „РЕГУЛИСАЊЕ УПОТРЕБЕ СИЛЕ У РАТОВИМА ЗА НАРОДНО ОСЛОБОЂЕЊЕ: ПОТРЕБА ЗА НОВИМ РЕЖИМОМ“

Младен Р. Тишма
Универзитет у Београду, Правни факултет

Рат је један од најдужих сапутника човечанства кроз време, а са њим људско друштво прати и једна од најстаријих грана права – ратно.

Развој технологије, пре свега, у области поморства и навигације, омогућило је задовољење људске знатижеље и жеље са сазнањем о томе шта крију *terrae incognita*. Географска открића обновила су стара и донела нова сазнања о планети коју настањујемо, те омогућила комуникације између удаљених земаља. Међутим, она су отворила врата и новој пошасту – колонијализму, кроз који су европске силе, гладне туђег богатства и туђе земље, и жељне престижа међу осталим „просвећеним“ народима завладале остатком света немилице газећи преко свих принципа и то управо оних на којима се заснивала европска цивилизација. Окови колонијализма почеће да попуштају тек у другој половини двадесетог века. И док потомци потлачених и данас осећају последице колонизације, нови нараштаји бивших колонизатора и дан-данас уживају у благодетима које су њихови преци обезбедили експлоатацијом других, и живе на производима опљачканог богатства Африке, Азије, Океаније и обе Америке. Нажалост, мало је старих европских држава, међу којима и наша, које се нису, опијене осећајем моћи и самопроглашеном цивилизованошћу, препустиле злу које је унесрећило милионе и опустошило читаве континенте.

Крај Другог светског рата и интензивирање жеље и борбе народа у колонијама за ослобођење ставили су међународно право оружаних сукоба пред искушење. Колико нас памћење служи, једина публикација монографског карактера, објављена на српском језику, која се бавила искључиво овом темом, јесте књига Зорана Андрића под насловом: „Међународни положај бораца за слободу: са посебним освртом на бивше португалске колоније у Африци“, објављена далеке 1977. године у издању „Савремене администрације“. Заправо, радило се о ауторовој докторској дисертацији одбрањеној исте године на београдском Факултету политичких наука.

Noelle Higgins, *Regulating the Use of Force in Wars of National Liberation: The Need for a New Regime*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden – Boston, 2010.

Напуштање класичног колонијалног система, а тиме и, наизглед, мања актуелност проблема народноослободилачких покрета и њиховог правног положаја, али, нажалост, и богата сопствена пракса у примени међународног права оружаних сукоба учинили су да ова област изађе из оптике нашој међународноправној доктрини. Међутим, научне расправе посвећене правним аспектима народноослободилачких ратова и положаја бораца за слободу малобројне су и ретке и у светским оквирима, у којима влада политичка литература која за циљ пре има оправдање конкретних догађаја него објашњење овог друштвеног феномена. Управо због тога смо одлучили да дамо приказ једног страног наслова.

Први део књиге, којем припада нешто више од половине од укупно 267 страна, посвећен је правном оквиру народноослободилачких ратова према међународном праву оружаних сукоба. У првом поглављу овог дела ауторка се бави општим историјатом и развојем права на рат и ратног права са посебним акцентом на поделу на праведне (боље речено, оправдљиве) и неправедне ратове која је у неком облику егзистирала, па и данас егзистира, у међународном праву, односно да је право увек предвиђало ситуације у којима је употреба оружане силе и легална и легитимна (данас је то, пре свега, самоодбрана). Међутим, поменута подела коју ауторка везује уз одговарајућу власност на вођење рата (*proper authority*) готово увек подразумева државе, односно суверене субјекте, који тим овлашћењем располажу.

Наизглед правнички формалистичка опаска ауторке, дата на 51. страни ове књиге, да се забрана употребе силе у смислу члана 2. став (4) Повеље Уједињених нација односи само на чланице организације (а то могу бити само државе, односно, „мирољубиве државе“ како то прописује члан 3. Повеље), те се стога „ни у ком случају не може узети да поменута одредба уређује употребу силе од стране недржавних учесника“ (подвукао М. Т.) у ствари нам указује на изузетно озбиљан проблем правног нормирања забране употребе рата у савременим међународним односима, будући да се актери на светској сцени све чешће одлучују да уместо прибегавања конвенционалним насилним методима као „наставка политике другим средствима“ ту политику воде преко трећих, недржавних форми, какви су побуњеници, устаници, разни покрети, па у том смислу треба разумети и ону стару англосаксонску, прикривено циничну, узречицу да је онај ко је за неког терориста за другог је борац за слободу. Уосталом, име „борац за слободу“ носи и један борбени авион (*Northrop F-5A/B Freedom Fighter*). Догађаји из света у којем живимо, а које можемо да пратимо у последње време дају нам одговор у којој мери, на које све начине и колико ефикасно се ова „рупа у закону“ може искористити.

Друго поглавље овог дела посвећено је проблематици односа права на самоопредељење и права на рат, као субјективног овлашћења титулара. И овде су уводни редови посвећени историјском развоју појма самоопредељења, уз примере везане почев од античког света, као што је то нпр. проблем егзодуса Јевреја. Затим следи осврт на револуционарне акте САД и Француске, да би нешто детаљније био обрађен период Лиге народа, као претече Уједињених нација. Ипак, како ауторка истиче, у овом периоду идеја самоопредељења народа има више значај начела, него снагу правне норме и, суштински, представља тек идеал коме би требало стремити. Период од образовања Организације Уједињених нација анализиран је из угла сваког акта који се, макар и имплицитно, бавио проблемом „права“ на само-

опредељење народа, почев већ од саме Повеље Уједињених нација,¹ Опште декларације о правима човека. Као што смо већ поменули у уводу, право на самоопредељење народа, односно идеја о постојању тог права, везује се, пре свега, за процес деколонизације, те је стога посебно значајно што ауторка у одељку посвећеном Декларацији о давању независности колонијалним земљама и народима из 1960. године није застала на дескрипцији и коментарисању тог акта, већ је однос овог акта према питању употребе силе као начина остваривања самоопредељења приказала и кроз призму праксе појединих држава, конкретно, случај индијске интервенције у Гои, Дамаоу и Диуу током 1961. године, управо с позивом на поменуту декларацију као правни основ и легитимни *casus belli*, те противљење неких држава, пре свега САД, таквом тумачењу. Када је у питању Резолуција Опште скупштине Уједињених нација, број 2105, донета пар година касније, тачније 1965. године, тежиште је на употреби појма борба (*struggle*) и размимоилажењу земаља чланица у томе да ли та резолуција позива да се народноослободилачким покретима, пре свега, који се боре против португалске, јужноафричке и родезијске власти, треба помоћи у њиховој политичкој, дакле мирољубивој, или пак, свакој, односно укључујући и оружану борбу. Занимљиво је да ауторка користи синтагму „колонијалне силе и Сједињене Државе“ иако су и саме САД биле управо једне од тих колонијалних сила. Књига пред нама као посебно значајну издваја Декларацију о начелима међународног права која се тичу пријатељских односа и сарадње међу државама, коју је Општа скупштина изгласала једногласно 1970. године, истовремено истичући да, попут претходних, ни овај акт ОУН није експлицитно признао право народа да остваре право на самоопредељење применом силе, нити право мешања трећих држава, које је чак *expressis verbis* забрањено истом декларацијом. Међутим, предлози² да се употреба силе од стране народноослободилачких покрета и изричито третира као изузетак од правила о забрани прибегавања сили у смислу члана 2. став (4) Повеље, одбијени су уз снажно противљење западних земаља. Ипак, у низу аката који се анализирају у књизи могу се пронаћи и они који изричито признају и, штавише подржавају оружану борбу народноослободилачких покрета. Међутим, треба имати у виду и да се многи од тих аката баве појединачним случајевима, и то проблемима деколонизације (нпр. Намибија, борци за слободу Афричког националног конгреса и др.). Књига нас даље води у анализу судске праксе МСП, других међународних организација, попут Покрета несврстаних, и праксе самих држава. За нас је занимљива напомена ауторке (фн. 119), да је у процесу разбијања Југославије тзв. Бадинтерова комисија признала право на самоопредељење босанским Србима, али и негирала право употребе силе. У наставку, расправља о међународноправном положају народноослободилачких покрета, њиховом признавању и учешћу у раду међународних организација. У том контексту, ауторка примећује да је Савет безбедности својим резолуцијама осуђивао терористичке акте ОВК, да би касније резолуције говориле о осуди аката насиља почињених од било које стра-

¹ Упор. Закон о Повељи Уједињених нација („Службени лист Демократске Федеративне Југославије“, број 69/1945, „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 2/1965, 12/1966 и „Службени лист СФРЈ“, број 39/1972).

² Међу којима је и предлог наше земље.

не.³ Неизбежно, расправа која је предмет овог приказа долази и до, рекли бисмо, претходног питања од којег зависи сам смисао права на самоопредељење народа – шта је народ? Разумљиво, аутор се задовољава приказом неколико размишљања других правних писаца о томе, будући да је прави одговор на ово питање недостижан, јер га нису дали акти који ово право признају. У закључку овог поглавља ауторка износи став да пракса држава и међународних организација потврђује да су народноослободилачки ратови праведни ратови, али и да је пракса била различита од случаја до случаја.

Треће поглавље ове књиге посвећено је нормирању народноослободилачких ратова са аспекта *ius in Bello*. Након кратког историјског приказа следи разматрање Женевских конвенција из 1949. године и самог процеса њиховог доношења и могућности њихове примене на сукобе који се могу окарактерисати као ратови за национално ослобођење, пре свега њиховог заједничког члана 3. Даље следи и емпијско испитивање праксе примене поменуте одредбе Женевских конвенција и утицај развоја међународног права оружаних сукоба и деловања Уједињених нација и Међународног комитета Црвеног крста на правну регулативу по овом питању. У том погледу посебна пажња посвећена је дуготрајном процесу који је резултирао, по ауторки, недовољном, али ипак правном нормирању положаја бораца за слободу у сукобима који се могу окарактерисати као народноослободилачки. Међутим, приказана пракса примене Првог и Другог додатног протокола из 1977. године показала је да те примене, у ствари, нема. Разлоге треба тражити у политици и међународним односима између држава, те страху од легитимизације „праведних циљева“ народноослободилачких покрета. У том смислу, књига одлично илуструје дволичност најутицајнијих држава засновану на процени сопствених, прагматичних интереса, а не искрене посвећености поштовању и конзистентној примени међународног права.

Управо ти двоструки стандарди, када ситуације које би требало подвести под исту диспозицију међународног права производе различите последице, оправдавају подсвесно негирање међународном праву његовог својства права, а које је присутно код многих правника који се баве нпр. кривичним или приватним правом.

Други део књиге представља студију случаја, односно релативно исцрпан приказ и анализу историјата сукоба у двама индонежанским покрајинама – јужном делу архипелага Молукас (бивша Острва зачина) и у Ацеху. У том контексту аутор анализира колико су испуњени услови које су поставили међународно хуманитарно право, досадашња пракса и доктрина да би се неки сукоб окарактерисао као рат за национално ослобођење, а учесници у подухвату као борци за слободу, и изводи закључак да су у оба анализирана случаја, дакле и у Јужном Молукасу и у Ацеху становништво уживало и ужива легитимно право на самоопредељење, те да би конфликти између покрета за независност тих подручја и владиних снага Индонезије требало да буду подведени под појам народноослободилачких ратова, што би резултирало применом правила међународног права оружаних сукоба, а не индонежанског кривичног права. С обзиром на то да се, као ни већина српске јавности, нисмо бавили проблемима Индонезије, не можемо рећи колико су изведени за-

³ Ипак, аутор се не упушта у даљу расправу да ли је ОВК терористичка организација или народноослободилачки покрет, већ упућује на друге ауторе, конкретно Габора Сулјока.

кључци тачни. У сваком случају, чини нам се да се ради о изузетно компликованом питању и да би за потпун и тачан закључак требало узети и низ историјскоправних аспеката, као и ући у разматрања фактора који су повезани и са проблематиком критеријума државности, континуитета државе итд.

У последњем, седмом поглављу ове расправе, Хигинсова износи закључак да је садашње стање правила међународног права оружаних сукоба у погледу ратова за национално ослобођење и бораца за слободу недовољно и застарело. Не остајући на томе, у књизи су дате и препоруке за унапређење правног режима ових сукоба и правне заштите учесника у њима.

Са једне стране, у књизи је видљиво да је у међународном праву присутна тенденција да се прецизно дефинишу и нормирају појмови којима заправо није место у правним актима, будући да њиховим одређивањем треба да се бави доктрина,⁴ док се, са друге стране, реалне ситуације неоправдано поједностављују уз коришћење површних и често једностранних погледа, што све води погрешном закључку. Трагична судбина која је задесила Југославију типичан је пример колико страно мешање без познавања узрока сукоба може донети много више штете која ни данас није отклоњена, него користи која најчешће остаје у сфери имагинарног.⁵ У том погледу и забрана рата тако громогласно прокламована Повељом Уједињених нација није донела трајан свеопшти мир, а отворила је бројна друга питања и проблеме примене такве одредбе.

Можемо закључити да књига Ноел Хигинс представља добар основ за сагледавање савременог међународноправног поимања сукоба за национално ослобођење и заштите бораца за слободу према праву оружаних сукоба.

⁴ Нажалост, ова тенденција присутна је и у националним правима.

⁵ У том смислу, занимљиво је гледиште о проблему (не)постојања права народа на самоопредељење. Види: Vidmar, J.: „Montenegro’s Path to Independence: A Study of Self-Determination, Statehood and Recognition“, *Hanse Law Review* 1/2007, pp. 73–102.